

ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВИМОГ, ЗА ЯКИМИ ВИДАЄТЬСЯ СУДОВИЙ НАКАЗ: проблеми та перспективи розвитку (частина друга)¹

Мар'яна Вербіцька,

канд. юрид. наук,
викладач кафедри правового регулювання економіки і правознавства
Тернопільського національного економічного університету

Стаття присвячена дослідженню вимог, за якими може бути видано судовий наказ, аналізу тенденцій розвитку та трансформації ст. 96 Цивільного процесуального кодексу України, позицій українських та зарубіжних науковців-процесуалістів щодо застосування наказного провадження у випадку конкретних безспірних вимог.

Ключові слова: вимога, за якою може бути видано судовий наказ; боржник; заявник (стягувач); письмовий правочин; нарахована, але не виплачена заробітна плата; стягнення аліментів; права споживачів; письмові документи; виконавчий комітет.

У результаті редагування норм, що регламентують процедуру видачі судового наказу, коло вимог, передбачене ст. 96 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України розширилося. Зокрема, третьою категорією вимог, за якими може бути видано судовий наказ, є вимоги про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення. До внесення змін до ЦПК України ці вимоги включалися до вимог, що ґрунтуються на правочині, вчиненому в письмовій формі, тому в узагальненнях Верховного Суду України практика застосування наказного провадження за цими вимогами досліджена досить детально. Тепер законодавець виділив їх в окрему категорію.

Дійсно, такі справи є за суттю безспірними та простими, але вони часто відіграють важливу роль у перевантаженні судів загальної юрисдикції. Так, господарське процесуальне право Білорусі, в якому також передбачено такий вид спрощеного судочинства, як наказне провадження, серед вимог, що можуть бути підставою для видачі судового наказу, є вимога, що базується на документах, які підтверджують заборгованість із оплати за використані електроенергію, воду, опалення, газ, послуги зв'язку, що виникла у зв'язку з утриманням юридичними особами й індивідуальними підприємцями приміщень, використовуваних для здійснення підприємницької й іншої господарської (економічної) діяльності [1].

Усі згадані ресурси (газ, вода, електроенергія тощо) надаються споживачам (або-

нентам) на підставі відповідних публічних договорів, договорів приєднання. Так, Цивільний кодекс (далі – ЦК) України у ст. 714 містить норми щодо договору постачання енергетичними й іншими ресурсами через приєднану мережу, які ми можемо застосувати до даної категорії справ. Норми згаданої статті ЦК регулюють постачання не лише електричної енергії, а й води та тепла, які надаються населенню згідно з Правилами надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2005 р. № 630, та Типовим договором про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення.

Послуги зв'язку також надаються абонентам (фізичним та юридичним особам) на основі договору про надання послуг телефонного зв'язку відповідно до Закону України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. і Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 09.08.2005 р. № 720, тощо.

Представники постачальників вказаних ресурсів (водоканали, підприємства-постачальники газу тощо) як документи, що додаються до заяви про видачу судового наказу, можуть подавати примірники договорів, на основі яких вони надають відповідні ресурси, а також довідки та квитанції, що підтверджують заборгованість боржника, та чітко визначають її розмір. Разом із тим Д. Луспенік зазначає, що у більшості договорів про надання комунальних послуг чітко не визначені грошові обов'язки споживачів послуг, оскільки вказано лише про обов'язок вноси-

¹Частина перша у № 5 за 2012 рік.

ти плати відповідно до загальної площі квартири без зазначення розміру цієї плати. Крім того, як правило, договір укладає та підписує один член сім'ї (власник квартири), а в квартирі можуть бути зареєстровані й інші особи [2, с. 113].

Наведемо кілька прикладів, коли наказне провадження не може та не має застосовуватися із вказаних підстав.

Ухвалою Новокаховського міського суду Херсонської області від 02.03.2007 р. відмовлено у прийнятті заяви про видачу судового наказу про стягнення з Н. заборгованості з оплати послуг із водопостачання та водовідведення на тій підставі, що між стягувачем і боржником не було укладено договір, а наявний особовий рахунок абонента суд не розцінює як правочин, учинений у письмовій формі [3].

Слід зазначити, що суди повинні видавати судовий наказ лише за наявності у заявника документа, що підтверджує його вимоги – договору про надання комунальних послуг. Сьогодні у судовій практиці трапляються випадки, коли судді не дотримуються цього правила, роблячи висновок про те, що сам факт надання комунальними підприємствами комунальних послуг і споживання їх наймачем чи власником житла свідчить про те, що сторони перебувають у договірних відносинах.

Ясинуватський міськрайонний суд Донецької області 25.10.2006 р. видав судовий наказ за заявою Обласного комунального підприємства «Донецьктеплокомуненерго» про стягнення з Д. заборгованості з теплопостачання. На підтвердження вимог стягувач надав особовий рахунок боржника, довідку про склад сім'ї, відомість про надання послуг із даними про оплату. Письмовий договір про надання послуг наданий не був [3].

Судова практика свідчить, що судді не завжди видають судовий наказ, якщо вимоги стосуються заборгованості із сплати комунальних платежів. Зокрема, інколи договори чітко не встановлюють фіксовані суми щомісячної оплати, або ж квитанції, що містять суми оплати, сторони не підписують, а тому не можуть бути розцінені як правочин, учинений у письмовій формі.

Карлівський районний суд Полтавської області ухвалою від 14.03.2007 р. відмовив у прийнятті заяви виробничого підприємства із експлуатації житла «Надія» про видачу судового наказу щодо стягнення заборгованості з квартплати з М. Д. та М. І. на тій підставі, що з поданого договору про утримання будинку та прибудинкової території, доданого до заяви,

вбачається, що в його положеннях чітко не визначено та не зафіксовано щомісячну суму плати за послуги, а також суму заборгованості загалом [3].

Ми вважаємо таку позицію судів за вказаних обставин цілком коректною. Однак про те, що судові накази можуть видаватися для стягнення заборгованості, що випливає з договорів про надання комунальних послуг, свідчить також практика радянських судів. Постанову «Про врегулювання внеску квартирної плати та про виселення неплатників» від 18.10.1926 р. свого часу досліджували Ф. Вольфсон, Л. Азов, В. Лучанінов, Н. Кумикін та ін. Згідно із згаданою постановою про видачу судового наказу могли просити домоуправління. Право на звернення цих суб'єктів до суду із заявою про видачу судового наказу щодо стягнення заборгованості виникало у них одразу після прострочення оплати та тривало протягом двох місяців. До такої заяви долучалися неоплачені рахунки, копії письмового попередження мешканця про внесок у встановлений строк квартплати, а також документ про те, до трудової чи нетрудової категорії належав боржник [4, с. 1020–1022; 5, с. 694–696].

Процесуалісти того часу одногласно визнавали доцільність та ефективність застосування спрощеного судочинства щодо даної категорії справ, полемізуючи при цьому про окремі процедурні норми стосовно видачі судового наказу. Слід уточнити, що відповідно до Закону України «Про телекомунікації» телекомунікації (електрозв'язок) – це передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень і звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах. Тому до вимог, передбачених п. 3 ст. 96 ЦПК, відносяться також вимоги про стягнення щомісячної абонентської плати за договорами про надання послуг стільникового мобільного зв'язку та плати за користування інтернетом. Адже за допомогою наказного провадження оператори стільникового мобільного зв'язку через своїх представників без зайвих затрат коштів, швидко й оперативно на основі примірників відповідних договорів, що є в них, на всій території України можуть отримувати судові накази про стягнення заборгованості з абонентів. Аналогічна ситуація й у провайдерів Інтернету з їх боржниками – фізичними й юридичними особами. Наказне провадження є для них ефективним способом боротьби з неплатниками. Жодних ускладнень у таких кредиторів не може виникати, адже вони мають усю необхідну інформацію про боржників: паспортні дані, місце

проживання, а також примірники договорів тощо.

У частині 3 п. 1 ст. 96 ЦПК України йдеться про стягнення з боржника не лише заборгованості за оплату житлово-комунальних, телекомунікаційних послуг, а й 3 % річних, нарахованих заявником на суму заборгованості (класичний розмір неустойки, стягнення якої може вимагати заявник у наказному провадженні). Із вказаної норми випливає, що для стягнення більшого розміру неустойки кредитор має звертатися до суду в позовному порядку.

На нашу думку, якщо заявник може надати достовірні докази, які повністю підтверджують вимогу про стягнення неустойки в розмірі, більшому, ніж 3 %, ця вимога набуває ознак безспірності, а тому може бути задоволена в порядку наказного провадження. Однак суд буде видавати судовий наказ тільки щодо частини вимог, які стосуватимуться основного зобов'язання, а в частині стягнення неустойки в розмірі, більшому, ніж 3 %, постановлятиме ухвалу про відмову в прийнятті заяви про видачу судового наказу, посилаючись на ч. 3 п. 1 ст. 96 ЦПК України.

Таким чином, законодавець певною мірою обмежив заявника в його праві на звернення до суду в порядку наказного провадження, а також ускладнив для нього процедуру захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав. Адже, виходячи з концепції обов'язковості наказного провадження щодо вимог, перелічених у ст. 96 ЦПК України, кредитору доведеться звертатися до суду із заявою про видачу судового наказу, і з позовною заявою, що не матиме змісту у випадку безспірності вимоги про стягнення неустойки.

Вважаємо, що регламентація цього питання має зазнати змін, а саме, уточнення щодо 3 % річних має бути виключене з ч. 3 ст. 96 ЦПК України. У разі безпідставно завищеного розміру неустойки чи її неправильного нарахування суд завжди матиме можливість видати судовий наказ лише в частині основного зобов'язання боржника.

Аналіз судової практики свідчить, що застосування наказного провадження для стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення не буде абсолютним, але все ж значною мірою дозволить вирішити проблему стягнення заборгованості за комунальними платежами.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 96 ЦПК України судовий наказ може бути видано, якщо заявлено вимогу про присудження аліментів на дитину в розмірі 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та

необхідністю залучення інших заінтересованих осіб.

Розробники нового ЦПК України зазначали, що яскравим прикладом застосування наказного провадження може бути вимога про стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, не пов'язана із встановленням батьківства. У ЦПК РФ вона також введена в перелік вимог, на підставі яких видають судовий наказ. Однак у російському сімейному законодавстві передбачено, що аліменти на неповнолітніх дітей стягують у чітко визначених частках заробітку чи доходів платника, якщо суд не вважатиме за необхідне стягувати аліменти в твердій грошовій сумі. А за Сімейним кодексом (далі – СК) України частку заробітку (доходу) матері, батька, що стягуватимуть як аліменти на дитину, визначає суд. В окремих випадках, передбачених ст. 184 СК України, суд може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі.

На нашу думку, така позиція законодавця зумовлена тим, що сьогодні важко об'єктивно оцінити реальний рівень доходів громадян України, дуже часто траплятимуться випадки, коли відомості про доходи громадянами приховуються, довідки про заробітну плату не відповідають дійсності; процвітає в Україні й офіційно незареєстрована праця. Тому розмір аліментів у кожному випадку визначає суд, беручи до уваги різні обставини та детально досліджуючи джерела прибутків того з батьків, із кого стягуватимуть аліменти, і матеріальне становище дитини.

Вказівки стосовно розміру аліментів, які можуть бути стягнені на неповнолітніх дітей, що містить нині чинне українське законодавство, стосуються таких аспектів: відповідно до ст. 70 Закону України «Про виконавче провадження» із заробітної плати боржника може бути утримано на аліменти на неповнолітніх дітей 50 % заробітної плати. Закон не встановлює верхньої межі розміру аліментів на дитину, а називає лише мінімальний їх розмір (нижню межу). Так, у ч. 2 ст. 182 СК України зазначено, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, аніж 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Розмір цього прожиткового мінімуму щороку встановлюється законом про бюджет. Таким чином, єдиним можливим варіантом застосування судового наказу для стягнення аліментів на неповнолітню дитину є випадок, коли сума аліментів дорівнюватиме мініальному розміру аліментів на дитину відповідного віку, встановленому законодавством України. Адже лише тоді буде відсутній спір про розмір аліментів (зрозуміло, що ми ведемо мову тільки про аліментні зобов'язання, не пов'язані з встановленням батьківства), тобто вимога про стягнення аліментів є без-

спірною, отже, і стягнути їх можна у спрощеному порядку.

Вважаємо за необхідне зазначити, що ст. 18 СК України закріплює право кожного учасника сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, звертатися до суду за захистом свого права або інтересу. Іншими словами, дитина, яка досягла чотирнадцяти років, уже наділена цивільною процесуальною дієздатністю та може звертатися до суду з заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів, якщо сума аліментів дорівнює мінімальному розміру аліментів на дитину віком від шести до вісімнадцяти років.

Слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 199 СК України якщо повнолітній дочка, син продовжують навчання й у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. Після досягнення дитиною повноліття, навіть якщо вона отримувала аліменти будучи неповнолітньою, необхідно звернутися до суду з проханням про стягнення аліментів з того з батьків, який проживає окремо, у зв'язку з продовженням навчання дочкою (сином). На нашу думку, питання про присудження аліментів за вказаних обставин не може розглядатися в порядку наказного провадження, оскільки в законодавстві України не передбачається прожитковий мінімум для дитини, яка досягла вісімнадцяти років, від якого можна було би вирахувати 30 %, передбачені ч. 4 п. 1 ст. 96 ЦПК України. На повнолітніх дочку, сина, які навчаються, аліменти, як правило, присуджуються в твердій грошовій сумі, для чого суду необхідно з'ясувати матеріальний стан боржника, що свідчить про наявність спору про право.

Викладене свідчить, що, крім описаного у ч. 4 п. 1 ст. 96 ЦПК України винятку, справи про стягнення аліментів на неповнолітніх дітей згідно з п. 2 ч. 3 ст. 100 ЦПК України не підлягають розгляду в наказному провадженні, оскільки у них завжди вбачається спір про право (спір про розмір аліментів), як і справи про стягнення аліментів на повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання. Суд має дослідити всі обставини справи: матеріальний стан платника аліментів, потреби дитини (дітей) тощо, а потім ухвалити рішення про розмір аліментів. Зробити це можна лише в позовному провадженні.

О. Єрьоменко вважає, що перелік вимог про видачу судового наказу в ЦПК РФ може бути розширений за рахунок справ про захист прав споживачів, а саме – коли йдеться про відшкодування вартості товару нена належної якості окремій особі, якщо раніше було ухвалено рішення за позовом про захист прав

невизначеного кола осіб. Доцільність такого нововведення О. Єрьоменко вбачає у тому, що вимогу заявника боржник, у принципі, не має заперечувати, оскільки її підтверджує вагомий доказ – рішення суду, яке набрало законної сили і володіє властивістю обов'язковості, незаперечності, преюдиційності тощо [6, с. 64–65].

У частині 9 ст. 25 Закону України «Про захист прав споживачів» йдеться про те, що рішення суду, яке набрало законної сили, про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів є обов'язковим для суду, що розглядає позов споживача стосовно цивільно-правових наслідків їх дій із питань, чи мали місце ці дії, чи були здійснені вони цими особами. Тому, безумовно, такі вимоги можуть і повинні розглядатися в порядку наказного провадження. При цьому довести заявникові свої вимоги просто. Слід додати до заяви рішення суду про встановлення факту продажу товару нена належної якості, ухвалене на користь невизначеного кола осіб. Отримати його можна із Єдиного державного реєстру судових рішень. Заслужує на увагу також те, що відповідно до ст. 25 Закону України «Про захист прав споживачів» у випадку задоволення позову об'єднання споживачів про визнання дій продавця, виробника, виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій суд зобов'язує порушника довести рішення суду у встановлений ним строк через засоби масової інформації або іншим способом до відома споживачів. Доказом того, що йдеться про той самий товар, може бути чек, на якому зазначена дата здійснення покупки.

Ми також вважаємо, що заявник, попри відшкодування йому вартості товару нена належної якості, у своїй заяві про видачу судового наказу може також викласти вимогу про відшкодування йому витрат на доставку товару до пункту призначення, якщо він має можливість її підтвердити відповідними документами, наприклад, накладною. Таким чином, законодавець в п. 5 ч. 1 ст. 96 ЦПК України передбачив вимогу про повернення вартості товару нена належної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару нена належної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів, як підставу для видачі судового наказу. Отже, перелік вимог, викладений у ст. 96 ЦПК України, в процесі застосування на практиці наказного провадження ще зазнає змін. Бажано, на нашу думку, при вирішенні цього питання враховувати досвід судочинства інших держав (Франція, Польща), для яких характерне спрощене провадження.

Наказне провадження слід застосовувати у випадках необхідності спрощеної процедури й оперативності, якщо вимоги є нескладними щодо їх правової оцінки. Може йтися про обставини, за яких кредитор перебуває в тяжкому матеріальному становищі, або обставини, за яких є загроза життю чи здоров'ю кредитора. В. Решетняк навів як приклад вимогу про виселення громадян, які самовільно зайняли житлові приміщення, чи тих, які проживають у будинках, що перебувають в аварійному стані [7, с. 67]. А В. Жуйков зазначив, що було би корисно розширити перелік вимог, за якими допускають видачу судового наказу, наприклад, вимогами про стягнення державних пенсій, допомог і т. п. [8, с. 63]. С. Устимова вважає можливим в порядку наказного провадження розглядати справи про захист прав вкладників [9, с. 122–127].

Висновки

У вітчизняного спрощеного судочинства є значний потенціал. Однак будь-які кроки законодавця мають бути завжди обдуманими, послідовними, обґрунтованими, а не стихійними. Судова статистика та практика застосування процедури видачі судового наказу, а також наукові дослідження даного процесуального інституту з часом остаточно «відточать» правову регламентацію наказного провадження, доведуть її до того стану, коли даний вид спрощеного провадження буде «працювати» в Україні якнайефективніше.

Article is devoted to research requirements, which may be authority to issue a court order. The tendencies of development and transformation of art. 96 of Civil Process Codex, which contains a list of the above requirements. The position of Ukrainian and foreign scientists acting on the application proceedings in the case of apparent specific requirements is investigated. The vision by the prospect of enforcement of each specific reason for issuing a court order is formulated.

Статья посвящена исследованию требований, по которым может быть выдан судебный приказ, анализу тенденций развития и трансформации ст. 96 Гражданского процессуального кодекса Украины, позиций украинских и зарубежных ученых-процессуалистов относительно применения приказного производства в случае конкретных бесспорных требований.

Література

1. О практике рассмотрения заявлений в порядке приказного производства: Постановление Пленума Высшего Хозяйственного Суда Республики Беларусь от 06.04.2005 г. № 11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.le-vonevski.net/pravo/norm2009/num21/d21420.html>.
2. Луспеник Д. Судовий наказ у цивільному судочинстві: перші узагальнення судової практики // Юридичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 111–119.
3. Узагальнення судової практики [Електронний ресурс]. – <http://www.scourt.gov.ua/>.
4. Кумыкин Н. Судебные приказы на взыскание задолженности по квартирной плате // Ежегодник советской юстиции. – 1927. – № 32. – С. 1020–1022.
5. Лучанинов В. Судебные приказы на взыскание задолженности по квартирной плате // Ежегодник советской юстиции. – М., 1927. – № 23. – С. 694–696.
6. Еременко О. В. Процессуальные гарантии защиты прав взыскателя в приказном производстве: Актуальные проблемы государства и гражданского общества на современном этапе развития российского законодательства: Материалы межвузовской науч.-практ. конф., 28 апреля 2007 г., Астрахань. – Астрахань, 2007. – С. 62–67.
7. Решетняк В. И., Черных И. И. Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе. – М., 1997. – 86 с.
8. Жуйков В. М. Проблемы гражданского процессуального права. – М., 2001. – 288 с.
9. Устимова С. А. Проблемы судебного приказа по делам о защите прав вкладчиков // Вопросы совершенствования правоохранительной деятельности органов внутренних дел. – М., 2002. – Ч. 2. – С. 122–127.

